

ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

Евеліна БАЛЛА

Т.ШЕВЧЕНКО В РЕЦЕПЦІІ В.ПАЧОВСЬКОГО

Анотація. У статті аналізується художня та літературно-критична рецепція постаті та творчої спадщини Тараса Шевченка в ліриці, драмах та науково-публіцистичних розвідках Василя Пачовського.

Ключові слова: рецепція, геніальність, поетична історіософія, національна ідея, ремінісценція.

Summary. The paper deals with the investigation of fiction and literal critique reception of Taras Shevchenko's figure and his creative heritage in Vasyl' Pachovsky's lyrics, plays and publicistic scientific articles.

Key words: reception, genius, poetic historiosophy, national idea, reminiscence.

Творчість Т.Шевченка як універсальний художній феномен живила український літературний процес на всіх наступних етапах його розвитку. Особливо потужно "шевченківським духом" перейнята лірика періоду державотворчих змагань першої половини ХХ ст. Адже стрижневою ідеєю історіософії цього часу стає національна ідея, витoki якої знаходимо саме в поезії Т.Шевченка. Безумовно, під впливом поетичного генія Т.Шевченка українська лірика на довгий час стала аванпостом національної ідеї, акумулювала особливу силу духовний потенціал національно свідомої особистості. Тому і слід відзначити колосальний вплив Кобзаря не лише на творчість поетів другої половини ХІХ-го, а й на творців української національно-філософської поезії ХХ століття.

Т.Шевченко як духовний велет, як геній українського народу ввійшов також у художній світ В.Пачовського. Конструктивну роль відіграє образ Шевченка у драмі "Сон української ночі" (1901), в якій до трактування його художнього доробку митець підходить з національно-державницьких позицій. Літературно-художню інтерпретацію творчості Т.Шевченка на матеріалі драми "Сон української ночі" детально простежив Є.Нахлік і прийшов до висновку, що "у структурі п'єси Шевченку відведена роль безпосереднього учасника фабульних перипетій, духовного наставника нації, палкого натхненника її самоствердження та гнівного викривача жалюгідних проявів у її життєдній, а також своєрідного ментора, котрий супроводжує умовно-символічні сцени національного, часом трагікомедійного, дійства, у якому беруть участь "окаянні діти" України..., повчальними репліками, категоричними застереженнями, страшними прокляттями й апокаліптичними пророцтвами" [3, 101]. Уже ця перша драма, написана ще зовсім молодим Пачовським-студентом, засвідчила, що він добре знав творчість Т.Шевченка, а самого Кобзаря сприймав насамперед як поета-державника. Майбутній молодомузівець уміло

використав у тексті драми готові уривки з багатьох творів Т.Шевченка ("І мертвим, і живим, і ненарожденим...", "Кавказ", "Юродивому", "Сон", "Великий льох" та ін.), деякі стилізував, деякі використав на рівні алюзій та ремінісценцій. За слушним спостереженням Є.Нахліка, "Пачовський вибрав із "Кобзаря" найхарактерніші, найзлободенніші, на його погляд, фрагменти, змодифікував їх, змінивши деякі слова, і доповнив окремими власними рядками; у кількох монологів, укладених в уста трагедійного Шевченка, драматург поєднав уривки з різних його творів, а в ряді випадків ще й завіршував шевченківські образи та вислови" [3, 101].

У деякій мірі можемо погодитися і з думкою дослідника, що художня інтерпретація образу Шевченка в драматичній творчості митця суголосна з трактуванням його постаті у програмній брошурі "Самостійна Україна" М.Міхновського, в якій зазначено: "...первозвісника сучасного політичного українства – Шевченка не зрозуміло ні його власне покоління, ані поблизькі до нього. ...Шевченко своїми стражданнями й смертю освятив шлях боротьби за волю політичну, національну та економічну українського народу..." [2, 12]. Хоча на той час, як відомо, В.Пачовський не був ознайомлений з працею М.Міхновського. Є.Нахлік також небезпідставно стверджує, що "саме суб'єктивний, тенденційний образ Шевченка як поета-державника, націонал-революціонера, піднесений до ідеалу в "Самостійній Україні" М.Міхновського та "Сні української ночі" В.Пачовського, започаткував нову – національно-державницьку – традицію в трактуванні творця "Кобзаря" – традицію, що набула поширення в ХХ столітті серед діячів українського національно-визвольного руху (Д.Донцов, С.Смаль-Стоцький, Є.Маланюк, О.Лотоцький, Л.Білецький, В.Барка та ін.)" [3, 109].

Поза увагою Є.Нахліка залишилася, однак, ґрунтовна, спеціально присвячена аналізу творчості Т.Шевченка стаття В.Пачовського, надрукована у журналі "Дзвони" за 1938 рік, у якій автор підно-

силь значення художньої спадщини Кобзаря до магістральних передумов національного відродження українців: "Як верхівка перейшла в чужий табір панівних націй і zdeгенерувалась, тоді знизу з болю і терпіння поволі зродився геній мислі і слова, Тарас Шевченко. Як папоротин квіт серед ночі в лісі, відкрив він відразу всі скарби в лоні давньої нації і нашої землі..." [4, 97].

На думку В.Пачовського, у поезії Т.Шевченка "відбиваються всі світла й тіні нашої 600-літньої бездержавності, бо від автора "Слова о полку Ігореві" ніхто не заговорив таким вагітним словом, як Шевченко..." [4, 96]. Автор послідовно і аргументовано доводить тезу про геніальність Т.Шевченка, виділяючи дванадцять прикмет, що підтверджують це.

В.Пачовський переконаний, що "геній творить мистецьку ідею з підсвідомості – скарбниці почувань раси, племен, нації, роду, що витворюється століттями в боротьбі з природою...", "орган генія – інтуїція (відчуття)" [4, 97]. Шевченкові твори, на думку автора статті, "всі творені з підсвідомості, з душевного примусу" [4, 98].

Друга ознака геніальності Шевченка, за концепцією В.Пачовського, це "його жертва особистого свого добра для об'єктивної (предметової, загальної) цілі, тобто для воскресення своєї нації та для пробудження в Україні свідомості своєї державності" [4, 98].

Серед важливих прикмет Т.Шевченка як генія В.Пачовський називає ще такі: "він (Шевченко – Е.Б.) лучить в собі найбільшу об'єктивність і найбільшу суб'єктивність в одній гармонійній цілості" [4, 99], "любов до правди", "до людей, до рідної землі, до всього, що служить загалові на користь"; оптимістичне світовідчуття; "обожання матері"; "невмиручість і вічна свіжість" його поезій.

Т.Шевченко як геніальний митець "ставити міст між минулим і майбутнім цілим рядом історичних поем, які перший в Україні починає писати. Він уміє без джерел та історичних студій вичути інтуїцією, як воно мусіло бути. А деякі постаті освітлює по своєму правдивіше, як сучасна йому історіографія" [4, 100]. Думається, що саме під впливом Т.Шевченка В.Пачовський поставив собі за мету створити цілий ряд історичних драм і висвітлити правдиво ключові моменти історії України, пов'язані з проблемами державотворення.

Про геніальність Т.Шевченка свідчить така ознака його світобачення, як "пророче візонерство будуччини, що ним він перевищує всіх поетів Слов'янщини" [4, 101]. Ця риса характерна і для драматичних поем В.Пачовського, починаючи зі "Сну української ночі", "Сонця руїни", "Сфінксу Європи" і закінчуючи містичним епосом "Золоті Ворота", а також для національно-патріотичних віршів збірок "Огні мести", "З блакитної книги", "Розгублені звізди".

Заслугою В.Пачовського як дослідника творчого обдарування Т.Шевченка є те, що він ставить поета у контекст інших геніальних митців світової

культури і цю думку послідовно проводить у своїй статті. Узагальнюючи ці аналогії, він твердить: "... Шевченко скромний у своїх претензіях, як Дюрер, Тіціан або Вагнер, але й має почуття своєї гідності та достоїнства, як Бетховен або Гете. Як творчий геній потребує концентрації свого духа і звідсіль у нього виступає любов до самотності, як у Піфагора, Леонардо да Вінчі, Петрарки або Бетховена" [4, 103]. В.Пачовський вказує також на національну специфіку лірики Кобзаря: "... поезії Шевченка дуже важко переложити на інші мови, бо вони виростили з коріння української нації і прибрали суто національну форму, яка в чужій мові затрачує свою співучість і різномірність, а та ж ядерність вислову національними символами, що виростили з української світоуяви" [4, 102].

На основі досить докладного аналізу прикмет геніальності В.Пачовський підсумовує: "... Тарас Шевченко справді геній думки української нації, а його велике слово грає як веселка всіма красками сонця, від якого оживає душа нації, росте й розвивається. Тому його Кобзар – це книга мудрості для України; тому всі українські партії уважають Шевченка за речника своєї програми; тому українська думка зо зростом нації все покликається на Шевченка як на джерельну криницю кожної нової мети, нової ідеї, нового чину..." [4, 102].

Таке розуміння поетом-модерністом творчості геніального поета XIX століття дає підстави говорити про те, що його поетична історіософія базується саме на шевченківських традиціях. Це сприяє вкоріненню в поетичну свідомість В.Пачовського багатьох наскрізних образів його лірики. У національно-патріотичних віршах колишнього поета-молодомузівця спостерігаємо художню інтерпретацію романтичних образів-символів могили, степу, сліз. Образ "окраденої" України як нещасливої матері в ліриці В.Пачовського також суголосний із трактуванням цього образу в творчості Кобзаря. Вплив Шевченка на ліричну творчість поета виявляється також на рівні ремінісценцій та алюзій, що раз у раз несподівано вплітаються в ліричну канву його творів. Наприклад, назва заключного вірша циклу "Онїлля" збірки "Ладі й Марені терновий огонь мій" "Сини мої, гайдамаки..." має ремінісцентну природу і викликає аналогії з "Гайдамаками" Т.Шевченка. Важливу роль у формулюванні ключової ідеї твору відіграє алюзія із "Заповіту" –

"Було видно, було чути

Мій боярський, княжий рід! [5, 351]

Вслід за Т.Шевченком В.Пачовський вдається до зображення польоту у сні, що, за трактуванням А.Макарова, становить "явище безпосередньо запозичене з психології сну і водночас – художній прийом, за допомогою якого масштабні ідейні узагальнення обростають зримою образною плоттю" [1, 159]. Використання міфологеми сну в протиставленні з реальністю у вірші "Шепочуть вишні, сяють квіти" в першу чергу викликає аналогії зі "снами" Т.Шевченка, хоч і є типовим для української літератури.

В.Пачовський так, як і Шевченко, розумів, що важливим чинником національної ідентичності є знання і популяризація власної культурної спадщини. Т.Шевченко, як відомо, актуалізував цю тезу в посланні "І мертвим, і живим...":

*Учітьсь, читайте,
І чужому научайтесь,
Й свого не цурайтесь...* [7, 294]

В.Пачовський трансформує цю думку, дещо інакше розставляє акценти, але разом з тим у вірші "Над нами вдарив лопіт крил великих" в унісон Т.Шевченкові пише:

*Ми звідували книг многоязикових,
Та не читали книги рідних дум* [5, 367].

У ліричному шедеврї В.Пачовського "Ніч над Угом", де він майстерно інтерпретує гайневський мотив "Лорелеї", деякі елементи звукопису і таке риторичне питання, як "Хто се трусить рясні роси, Хто се чеше срібні коси, А м'ягісенькі, як шовк?", є, на наш погляд, прямим наслідуванням "Утопленої" Т.Шевченка:

*Шепче: "Хто се, хто се
Сидить сумно над водою,
Чеше довгі коси?"* [7, 147].

Слід зазначити також, що як педагог В.Пачовський наголошував також на виховному значенні творчого доробку Т.Шевченка. У виступі "Українознавство у вихованні молоді", з'ясовуючи завдання українського шкільництва і аналізуючи програму вивчення української літератури в школі, В.Пачовський констатує, що "українці видали в мистецтві трійцю геніїв слова, як поляки. Проти Міцкевича, Словацького і Красінського – можемо вивести автора "Слова о полку Ігореві", Миколу Гоголя і Тараса Шевченка. Коли автор "Слова" являється генієм державної думки України, Микола Гоголь глузує з Росії московською мовою, щоб її розсадити (хоч несвідомо), то Шевченко буде модерну Україну: "Ти смієшся, а я плачу!" – каже геніальний Тарас до Гоголя. І це для молоді найкраща інтерпретація..." [6, 232-233].

Отже, можемо говорити про підсвідому (головно, в ліриці та драмах) рецепцію В.Пачовським творчої спадщини Т.Шевченка, а також про цілком реалістичний, глибинний підхід до потрактування його поетичного таланту та ролі у національній історії, як це зроблено у статті "Геній Тараса Шевченка".

Література

1. Макаров А. П'ять етюдів. Підсвідомість і мистецтво: Нариси з психології творчості. – К.: Радянський письменник, 1990. – 285 с.
2. Міхновський М. Самостійна Україна. – Харків – Полтава – Львів, 1900 – 2000. – 14 с.
3. Нахлік Є. Тарас Шевченко в літературно-художній інтерпретації Василя Пачовського // Київська старовина. – 1998. – № 5(323). – С. 91–110.
4. Пачовський В. Геній Тараса Шевченка // Дзвони. – 1938. – Ч. 3. – С.96–103.
5. Пачовський В. Зібрані твори: У 2-х т. – Філадельфія; Нью-Йорк; Торонто, 1984. – Т. 1. – 743 с.
6. Пачовський В. Українознавство у вихованні молоді // Товариство "Рідна школа": історія і сучасність: Наук. альм. Ч. 1. / Упор. і наук. ред. Д.Герцюк, С.Ярема. – Львів, 2001. – С. 226–246.
7. Шевченко Т. Кобзар / Вступ. ст. О.Гончара. – К.: Дніпро, 1985. – 640 с.